

"Місто смутку"

Леся Українка

(Силуети)

Motto: "Де та границя, що відділяє нормальне від ненормального?" Наукове питання

Одного разу трапилось мені бути у великому закладі для божевільних. Всякий, хто бував у таких закладах, знає те почуття страху, жалості безконечної і, сором сказати, цікавості, що обгортає сторонню людину при вході в сю велику *verkehrte Welt*. У мене до сього прилучалось іще почуття якоїсь особливої симпатії до декотрих слабих, і через те цікавість моя була тим живіша. Деякі образи сих безталанних не покидали мене там цілу ніч. Часто, погасивши електричне світло і лігши на широку софу в докторському кабінеті, що служив мені спальнею, я довго дивилась на смуги місячного світла на помості і на високих білих стінах, і в них мріялись мені фантастичні образи бреду, мені здавалось, що тут само повітря населено галюцинаціями і що вони літають тут, як іскри невидимого багаття, як луна невидимих інструментів. У вікно моє вривались від часу до часу дивні гуки, такі виразні серед глибокої ночі, вони лунали таким жахом, таким розпачем, який тільки може поміститись в людських грудях, і так дивно сплітались вони з місячним світлом і моїми примарами.

Часто і тепер у такі самі ночі моя думка пролітає велику просторінь, проникає крізь товсті високі камінні стіни "міста смутку", схиляється в головах ліжка молодой чорноокої дівчини, що з автоматичністю розпачу качає головою по подушці, чорне розпущене волосся безладною сіткою покриває її плечі і груди, чорні очі горять нелюдською тугою, голос бринить монотонно і жалібно, немов хтось торкає раз по раз одну струну: "Марія, Марія, дівчина чиста, лілія біла... зламана, сплямлена, ваша лілія, *elle était pure et belle comme un cygne et fraîche comme la rosée*". Я беру її за руку і, сама не знаю чого, питаю: "Etez-vous souffrante?" - "Oh, comme je souffre, - бринить її голос, - нема, нема вашої Марії, *les démons l'ont souillée, la vierge Marie est morte...* Марія, Марія, лілія біла..." Я дивлюсь вільготним поглядом на її сухі очі... А ось чується мені уривчастий жіночий голос: "Се... се, о, ви не знаєте! Правда ж, до чистої мети треба йти чистою дорогою? А коли хто йде брудною?... О, ви не знаєте! Ви думаєте, я божевільна? Ага, мій чоловік, ви питаєте? Мій чоловік гандляр... він знається на гандлю, о, знається... ні, ви сього не розумієте..." Тонка, похожа на хибку тінь, жінка іронічно усміхається, а широко розкриті очі швидко бігають з смертельною тривогою... Ось проходить передо мною молода поетеса з ясным хвилястим волоссям, з чудовими синіми очима, де так ясно блищать і зливаються в один промінь талант і божевілля, чарівні музикальні строфи ллються з її уст, так і віє од них гірським повітрям, гірською волею, раптом вони обриваються смутно-сатиричним жартом, повним божевільного

юмору, і сміхом, похожим на плач! "Так завжди, – згадуються мені її слова, – поезія, поривання ins Blau, зражені надії і... і нещасне кохання, а потім все кінчається тут, у добрім товаристві..." – і знову лунає сміх, а з ним єднається прикритим акомпанементом цинічний регіт підстаркуватої жінки з кокетливими жестами, їх обох заглушають гуки розбитого фортеп'яно, то грає божевільна композиторка, у неї лице подібне до візантійської ікони, очі дивляться поважно і суворо в одну точку, вона грає "Grande Polonaise"... Ось її величність королева ласкаво подає мені роблені власноручно квітки, їх багато лежить у неї на столі поруч з самодіяльною короною. "Се невеликий дарунок, але його робили королівські руки. Як підете туди, між мій народ, розкажіть, якою ви бачили його королеву, – тут її величність показала трагічним жестом на свої стоптні черевики і потерту сукню, – ось чого дочекалась наймилостивіша з королев від свого народу! Скажіть, що я не пам'ятаю зла, а тільки требую свого права".

Я низько вклоняюсь перед її величністю і з щирою повагою приймаю високий подарунок. Чим же гірша моя королева від інших коронованих осіб?.. Я чую на своїй щоці поцілуй ідіотки. "Ах ви ж моя люба!" – гукає вона і з веселим голосним сміхом подає мені свою забавку: пилку хліба. "Нате, будете гратись, от так, як я, се дуже весело!" Мені вчуваються чийсь дикі співи, одностайні і уперті, як вітер в комині, ввижається танцюриста постать веселого маніяка; він легким кроком пробігає, щось ловить у повітрі і гукає: "О, який я щасливий, я навіть не бажаю нікому зла, бо я щасливий, як само щастя!.."

Ось сумний і здивований голос генія християнства: "В Євангелії сказано, що час визволення давно настав, а однак... Я вільно поклала на себе терновий вінець, щоб викупити гріхи світу, я знаю, за що гину, але за що ж мучаться сі безталанні?.. Де ж край страждань?" Лице генія християнства темніє, і очі спускаються вділ. А передо мною вже пересуваються бліді, невиразні тіні, вони глухо стогнуть, притулившись до стіни або до плеча монашки – сестри милосердя, ридають, кинувшись долі, або сидять мовчазні, нерухомі, обхопивши голову руками в німій і глухій тузі, – вони вже не на цьому світі живуть. І здається мені, що я, мов Данте, опинилась nella citta dolente... Такі образи мріються мені в смугах місячного світла.

Але один силует пригадується мені частіше не вночі, а, власне, чогось удень, коли сонце так ясно світить, коли люди говорять так голосно, коли все здається таким виразним і нормальним.

Одного разу я стояла в парку "сумного міста" і дивилась, як гурт хворих робив гімнастику на широкій площині під соснами. Вони робили все, що їм показував учитель, покійно і навіть охоче, з поважним, діловим виразом лиця. Один молодий чоловік, утомившись стрибанням через козла, одійшов набік і почав надягати на себе сюртук, скинутий було для легкості рухів. Сюртук був почеплений на тій сосні, під якою я стояла, так що панич опинився зовсім близько до мене; я і не думала відходити геть, за скільки днів я вже привикла до мешканців "сумного міста", до того ж сей не раз стрівався зо мною в парку, і я бачила, як він годинами стояв оддалік і дивився смутним і добрим поглядом на дітей, що грали в крокет; діти його не боялись, бо він був

"спокійний". Панич одягся, але не відходив, а шукав чогось під деревом, я оступилась і побачила долі його шапку, вона була прикрита моєю сукнею; я здійняла шапку і подала паничеві; він не одразу надів її, перше вклонився і промовив:

- Спасибі, панно! - Потім несміливим голосом додав: - Ви позволите сісти під сим деревом, а то там мало затінку.

- Будьте ласкаві, - відповіла я. Він сів долі і прислонився до стовбура.

- Втомились? - спитала я, користуючись виключним правом сього виключного міста зачіпати розмовою незнайомих людей.

- Так, трошки, се нічого, се добре - гімнастика. Я люблю, що у нас такий демократизм, - всі рівні, і королі, і прості божевільні... - він засміявся, - ви ж знаєте, що тут у нас великі люди живуть!

- Ні, не знаю, - відповіла я, - я тут недавно і ненадовго.

- А-а... ну так от, у нас є королі, артисти, великі злочинці, великі інквізитори, а я теж не остатнього рангу особа, - його скромний вид сперечався з його остатніми словами.

- А хто ж ви? - спитала я.

- О, я тут найстарший божевільний.

Я глянула на нього і не знала, що казати, на хвилину мені навіть здалось, що він жартує зо мною. Але він тут же додав дуже поважно:

- А окрім того, я професор нової психіатрії... Поганий тепер сезон, спека, студенти не хотять займатись, але професорам так не можна, професор повинен двигати науку, - він дивився в просторінь і, здавалось, зовсім забув про мене, далі витяг з кишені чверточку паперу і олівця і почав щось писати у себе на коліні, шпарко, не одриваючись. Потім підвів голову, глянув угору і всміхнувся мені. - От і готово! - і чогось почервонів.

- Що ж се ви написали? - спитала я.

- Конспект лекції на завтра; от візьміть, коли хочете, ви ж, певне, теж студентка?

- Чого ви так думаєте? - сказала я, ухиляючись від прямої відповіді.

- Ви ходите в окулярах, - відповів він просто, дивлячись на моє ріпсе-пез.

- Таке студентство можна сховати в кишеню, - сказала я і справді сховала ріпсе-пез.

- Ну, то сховайте і моє професорство, - сказав він, сміючись і подаючи мені списаний папір. Я взяла і подякувала. Він встав. - А тепер я піду, бувайте, здорові. - Він подався від мене, але через скільки кроків завернувся і прошепотів: - Я вас прошу, не показуйте сього тутешнім лікарям - се такі обскуранти!

- Будьте спокійні, я не покажу, - відповіла я.

- Слово честі? - спитав він тривожно.

- Слово честі, - сказала я і подала йому руку; він стиснув її, вклонився і пішов від мене.

- Скажіть, будьте ласкаві, - спитала я згодом одного лікаря при розмові, - се ж, певне, добрий знак, коли хворий тямить, що його розум не в порядку? кажуть же:

тямити свою слабкість, се наполовину вигоїтись.

- Ну, не завжди, - відповів мій бесідник, - принаймні у нашій практиці часто таке "самопізнання" уживається з самими безнадійними формами... - і він почав розказувати мені про різні форми і стадії Folie raisonnante.

Увечері, вернувшись у хату, я прочитала писання мого "професора". Там стояло написано чималим, твердим, але нерівним почерком:

Mania erotica

Систематичний бред

Симптоми: Ідеалізація об'єкта кохання, платонічність, інтенсивність, безнадійність, безвихідність (прикл[ад] Я), при акт[ивній] формі - дикі напади, убійство і самоубійство. Форми: латеральна і експансивна.

Етіологія: Нерівні відносини серця до мозку. Мало досліджено (тут якісь невиразні ініціали та значки, либонь, цитати).

Ступінь розширення: Не так рідко, як думають вони (знов значки).

Ліки: Паліативи: Aqua Lethae, зміна місця, робота, autosuggestio. Способи радикальні: знам. Dr. Гейне радить Pulv. B. Schwarzi в виді моментальних компресів на груди і на голову. Можна теж Tinct., Op., Stroph., C. Cian. (ars., phosph. не рекомендується). В давні часи удавались до хірургії, напр., perforatio pectoris - устаріло. Результати: Beatitudo neutralis. Краще залишити натуральній течії. (Ініціали, між ними знов Я).

Профілактика, прогноз: Все одно, не варт про се думати.

На сьому кінчалась записка.

Довго я дивилась на се писання і довго думала потім: що се? - бред чи жарт? Але в сьому місті всі жарти поважні...

І згадався мені безумний король Лір, як він просить своїх провожатих: "Дайте мені поговорити з сим Тебанським філософом..."

8.09.1896, Колодяжне